

ATTILA LÁSZLÓ, *Începutul epocii fierului la est de Carpați. Culturile Gáva – Holihradý și Corlăteni – Chișinău pe teritoriul Moldovei*, Institutul Român de Tracologie, Bibliotheca Thracologica, VI, București, 1994, 316 p., 80 fig., 13 pl., 3 hărți

Încă de la înființare, Institutului Român de Tracologie și-a asumat sarcina ca, în afară de editarea unor reviste de specialitate, să publice și monografiile ale unor cercetători de prestigiu din România și străinătate; ca atare, în ultimii ani au apărut câteva valoroase sinteze consacrate primei epoci a fierului din România, cum sunt lucrările lui Marian Gumă, A. László și Oleg Levițchi, a căror utilitate nu poate fi îndeajuns subliniată, avându-se în vedere faptul că ele se referă la originea și formarea ethnosului tragic.

Cartea pe care o prezentăm acum aparține unui cunoscut arheolog a cărui activitate, în domeniul cercetării epocii a fierului în Moldova dintre Carpați și Prut, poate fi urmărită încă din 1965. Cadru didactic universitar, autorul a avut posibilitatea și intensa preocupare de a consacra o bună parte a activității sale primei epocii a fierului la răsărit de Carpați, atât prin săpături arheologice întreprinse la Cozia, Tămăoani, Grănicești, și de curând la Siret, cât și prin cele 25 de articole publicate începând cu anul 1969 și până în prezent. Monografia recenzată reprezintă prima parte a tezei sale de

doctorat consacrată culturilor Gáva – Holihrad și Corlăteni – Chișinău pe teritoriul Moldovei. Structurată pe capitole, cu anexele necesare unei ample lucrări de specialitate, ea începe cu un cuvânt înainte al autorului urmat de lista de abrevieri și cea bibliografică, prezentată în ordine alfabetică după numele autorilor și a introducerii, și care de fapt reprezintă istoricul cercetărilor din spațiul est-carpatic referitor la prima epocă a fierului.

Capitolul al doilea este consacrat grupului cultural Grănicești, ce constituie extinderea sud-estică a complexului cultural Gáva Holihrad, la care autorul a adus o contribuție deosebită, atât prin săpăturile proprii din stațiunea eponimă, cât și prin lucrările publicate.

Este prezentată apoi aria de răspândire a acestei culturi, așezările (Grănicești, Botoșana, Mihoveni) cu locuințele de suprafață, bordeiele, instalațiile și anexele gospodărești, gropile menajere specifice acestei culturi, precum și stațiunile fortificate (Preutești). Necropolele sunt la rândul lor împărțite în cimitire plane (Cucorâni) și tumulare (Volovăț), ritualul funerar și obiectele de ofrandă fiind redată cu particularitățile lor. Pe parcursul mai multor subcapitole și paragrafe sunt descrise și clasificate uneltele și armele de silex, os, corn și lut ars. De o atenție specială, ca una ce definește o cultură, se bucură ceramica împărțită pe categorii și tipuri, în detaliu fiind ilustrate și decorurile. Autorul a întocmit cu atenție mai multe tabele în care o serie de categorii și tipuri ceramice sunt clasificate după formă, mărime, calitate și decor. Capitolul se încheie cu prezentarea plasticii de lut, a modului de viață, a originii și evoluției acestui grup cultural care, după autor, s-a extins din regiunea Maramureșului și a Lăpușului în Podișul Sucevei în prima jumătate sau cel mai târziu către mijlocul perioadei Ha A.

Capitolul al treilea, consacrat culturii Corlăteni – Chișinău, oferă aceeași structură ca precedentul, fiind mai întâi prezentată aria de răspândire ce cuprinde întreaga Moldovă, cu excepția teritoriului ocupat de grupul cultural Grănicești. Această impresionantă prezență este ilustrată de catalogul descoperirilor și de harta 3 în care apar cartate cele mai reprezentative așezări, necropole și depozite. În cadrul subcapitolului consacrat așezărilor, este descrisă succint cetatea de la Căndești (etapa hallstattiană) și sunt trecute în revistă așezările deschise care, din nefericire, nu au beneficiat încă de cercetări arheologice întinse și cu rezultate publicate. Apoi sunt enumerate, în ordine cronologică, necropolele, și descoperirile de morminte izolate, cum ar fi cele de la Trifești, Vaslui, Cotu Morii, Iași. După capitolul consacrat uneltelor, armelor, obiectelor de uz casnic și podoabelor, autorul, în următoarea secțiune consacrată ceramicii, are prilejul de a se referi pe larg asupra tehnicii de lucru, categoriilor ceramice, formelor și decorului vaselor culturii Corlăteni–Chișinău, însoțindu-și demonstrația cu tabele și numeroase ilustrații. În cadrul importantului capitol privitor la originea și evoluția culturii Corlăteni–Chișinău, A. László respinge o serie de opinii mai vechi privitoare la eventualele legături genetice cu grupele culturale Mediaș I și Reci, subliniind originea comună cu ceramica canelată din sud-vestul spațiului carpato-dunărean.

În capitolul al patrulea, consacrat metalurgiei și circulației obiectelor de metal în spațiul est-carpatic la începutul epocii fierului, sunt reprezentate uneltele, armele și podoabele din

bronz, fier și aur apărute în depozite sau descoperiri izolate. După ce face observația întemeiată că atribuirea culturală a obiectelor de metal este mai dificilă datorită faptului că aceste produse au o circulație mai largă, ce depășește adesea ariile culturale, autorul încearcă, ținând seama de particularitățile și amplasarea lor în teritoriu, să atribuie acest gen de descoperiri culturilor Corlăteni–Chișinău, Grănicești, Tămăoani, Basarabi și Stoicani. După abordarea acestei chestiuni, produsele metalurgice sunt analizate pe tipuri și felul metalului, A. László reușind să ofere o imagine sintetică asupra activității metalurgice și a răspândirii obiectelor de metal în epocă avută în vedere.

În ultimul capitol, al cincilea, autorul prezintă succint concluziile sale pe baza materialului și analizelor efectuate anterior. Astfel, în Ha timpuriu evoluează grupul Grănicești în Podișul Sucevei, începând din secolul al XI-lea î.e.n. și până în secolele VIII–VII î.e.n. A doua cultură cu ceramică canelată din Moldova este reprezentată de grupul Corlăteni, ce ocupă restul teritoriului Moldovei, cu excepția Câmpiei Siretului Inferior și a Câmpiei Covurluiului. Apariția monografiei lui M. Gumă consacrată primei epoci a fierului în Banat a permis stabilirea legăturilor genetice dintre cultura Corlăteni Chișinău și grupa Ticvaniului Mare–Karaburma III, aceasta din urmă datată în Ha A1–Ha A2. Evidențierea acestei legături genetice a permis fixarea cronologiei începutului grupului Corlăteni–Chișinău în Ha A2 (secolul XI î.e.n.). În același interval cronologic cu complexul cu ceramică canelată evoluează grupul cultural Tămăoani (Babadag I) din sudul Moldovei. În Ha B se va răspândi grupul cultural Cozia (secolele X–IX î.e.n.), în spațiul dintre Siret și Prut până în Podișul Central Moldovenesc, contemporan cu cultura Corlăteni–Chișinău. În perioada următoare, hallstattul mijlociu (secolele VIII–VII î.e.n.) în fosta arie Cozia, apar grupele Trestiana și Stoicani, pe fondul sud-moldovenesc al culturii Basarabi. De asemenea, în Ha timpuriu și mijlociu se observă puternice legături genetice nu numai spre vest și sud, dar și spre regiunile estice de silvostepă și stepă, prin influențele exercitate de elementele de tip Belozerka, Belogradovka și Cernoles asupra culturilor Corlăteni, Tămăoani, Cozia și Basarabi. Referindu-se la originea culturilor din spațiul carpato-danubiano-balcanic în hallstattul timpuriu, autorul subliniază faptul că totalitatea cercetărilor români și din unele țări vecine le-au atribuit tracilor. Alți arheologi, ca G. Smirnova, susțin că purtătorii culturii Corlăteni–Chișinău, dat fiind raporturile genetice ale acesteia cu cultura Belegiș II, ar fi de origine protoiliră. Citând o serie de autori, ca T. Kemenczei și W. Kimmig, G. Smirnova conchide, datorită faptului că populația culturilor Gáva–Holihrad și Corlăteni–Chișinău conține o însemnată componentă iliro-venetă, că tracismul acestor culturi ar trebui pus la îndoială. A. László, manifestând o deosebită prudență, fără să accepte vreuna dintre aceste ipoteze, preferă să nu formuleze o opinie tranșantă, această problemă trebuind a fi rezolvată numai după o temeinică coroborare a datelor arheologice cu cele istorice și etnolingvistice. Față de aceste puncte de vedere ale arheologilor străini, amintite în monografia lui A. László, au apărut deja primele luări de poziții, dintre care o înregistrăm pe cea a lui M. Alexianu (în *The Thracian World at the Crossroads*

of Civilisation, București, 1996, p. 222–223), care arată că nici un arheolog iugoslav ori albanez nu a susținut apartenența iliră a culturii Belegis II. De asemenea, dacă se admite prezența unor elemente ilirice, aceasta nu înseamnă că grupul Corlăteni–Chișinău este în totalitate iliric. Argumentul lingvistic potrivit căruia hidronimia ilirică este atestată până în zona Nistrului superior nu mai poate fi susținut, deoarece M. Krahe, care l-a formulat, a renunțat la punctul său de vedere, afirmând că așa-zisele sufixe ilirice nu sunt altceva decât elemente specifice pentru toate grupele de populație indoeuropeană din nord-vest (mileniile III–II î.e.n.) cărora le aparțin celții, germanii, italicei și ilirii. Ca atare, „ilirizarea” culturii Corlăteni–Chișinău nu poate fi susținută cu argumente istorico-archologice sau lingvistice.

În privința cronologiei absolute, ținând seama de cele mai noi rezultate cuprinzând îmbunătățiri ale acesteia, arată că grupele culturale cu ceramică canelată din Transilvania și Moldova nu par a fi mai vechi de mijlocul sau de a doua jumătate a secolului al XII-lea î.e.n., cronologia absolută a culturilor hallstattului timpuriu având încă nevoie de cercetări pentru a fi bine fixată. După capitolul ultim, lucrarea este urmată de un tabel sinoptic în care culturile primei epoci a fierului din spațiul est-carpatic sunt prezentate în ordine cronologică (secolele XII–VII î.e.n.).

Urmează apoi un catalog al descoperirilor arheologice din perioada Ha A-C de pe teritoriul Moldovei până la Prut, intitulat modest „listă”, un rezumat în limba germană, un număr de 80 pagini cu figuri și 13 pagini cu planșe și trei hărți, din care două cu descoperiri arheologice prezentate pe localități și culturi.

Grație editării acestei monografii, cititorul avizat dispune acum de o sinteză despre realitățile istorico-archologice de la răsărit de Carpați, racordată și încadrată întregului complex al culturilor cu ceramică canelată, prezentându-ni-se astfel o imagine clară și bine articulată asupra unei perioade relativ îndelungate reprezentată de prima epocă a fierului. Bogat susținută de o amplă bibliografie, autorul a oferit nu numai un excelent instrument de documentare, dar a realizat pentru cercetătorii acestei epoci și o admirabilă bază de plecare, atât pentru activitatea în teren, cât și aceea de publicare a rezultatelor. După o muncă de peste trei decenii autorul a reușit, prin această monografie, să dea la iveală o lucrare de referință ce deschide noi posibilități și orientări de cercetare pentru cunoașterea genezei și evoluției tracilor la răsărit de Carpați.

CONSTANTIN ICONOMU